

Pas Martyną Jankų Bitėnuose

Martyną Jankų jau kelintus metus iš eilės aplankiau jo gimimo dieną. Pamenu, prieš penketą metų aš jį sutikau jo lauke rugius kertantį. Šiais metais jį aplankiau jo sukaktuvių išvakarėse, rugpiūčio mėn. 6 d. taip pat jo ūkyje; radau namuose. „Rugių kirsti šiais metais jau nėjau, tačiau jaučiuosi visai gerai“ — pareiškia pasiteiravus dėl jo sveikatos.

JANKŲ KILME

Jankų šeima kilusi iš senos lietuvių kartos, žinių apie ją yra iš XVIII šimtmečio pradžios. Jo senelių buvo vienuolika brolių ir viena sesuo. Martyno Jankaus tėvas ir motina, gim. Korpikė, gimę ir augę Bitėnuose, jų tėvai taip pat buvo stambūs ūkininkai, betgi iš tėvų mažai ką paveldėjo ir abiem teko iš naujo sukurti gyvenimo židinį. Savo darbu įsigijo per 200 margų žemės; be to, tėvas gavęs Smalininkų — Tilžės plento statybos rangovo darbus kiek pasipelnęs įsigijo dar daugiau žemės ir turėjo 480 margų ūkį. Kiek pagyvenęs jau buvo besiruošias pirkti kaimynystėje Palumpių dvarą, kurį dabar valdo vienas žydų tautybės savininkas, tačiau vokiečių valdžios pareigūnai sąmoningai sutrukdė ir net neteko kelių tūkstančių dolerių įmokėtų rankpinigių.

MARTYNO JANKAUS PRIEŠKARINĖ VEIKLA

Martyno Jankaus tėvas jubiliatui ir jo broliui dažnai pasakodavo apie vok. valdžios pastangas nutautinti Mažąją Lietuvą. Daromas neteisėtos jį nupasakodavo ir kaimynams, todėl vokiečių buvo nemėgiamas, bet kaimynai jį dėl to labai gerbė ir pasitikėjo. Tėvo pasakojimų paveiktas jubiliatas dar jaunas būdamas stodavo ginti lietuvių teisių. Smarkiai pasireiškė kovoje dėl lietuvių kalbos mokyklose, kuri ypačiai smarkiai buvo naikinama po 1871 metų. Susirašinėjo su tų laikų kitais Mažosios Lietuvos veikėjais, kurių, deja, buvo labai mažai. 1878 metais vyksta jis į Išrutę pasitarti su Dr. Sauerveinu, kas daryti dėl varomos griežtos akcijos nutautinti Mažosios Lietuvos lietuvius. Sauerveinas davė labai pamokantį patarimą — daryti visas pastangas, kad vietos gyventojai daugias pasireikštų, nepaisytų daromų kliūčių, priešingu atveju gali būti ir vardas išnaikintas. Šio pamokymo Martynas Jankus vėliau ir griežtai laikėsi: kartu su kitais tų laikų veikėjais organizuoja politines grupes į parlamentarinių ir savivaldybinius rinkimus, steigia kultūrinės organizacijas ir pagaliau nenuilstamai dirba spaudos darbą: masiniai platina lietuvišką spausdintą žodį, be kurio nebūtų įmanoma bet kokia politinė kova. Jo namai pasidaro lietuvių kalba spausdinto žodžio platinimo centru. Iš čia plaukė slapta knygu kontrabanda visais keliais į Did. Lietuvą. Did. Lietuvoje nebuvo to knygnešio, kuris nebūtų pažinojęs Martyno Jankaus. Ir pats jis daugelį kartų lankėsi Did. Lietuvoje slapta platinamų raštų reikalu, palaikė glaudžius ryšius su visais tų laikų tautinio sąjūdžio veikėjais. Šiandien jo archyve dar yra daug laiškų Kudirkos, Basanavičiaus, Šliupo ir kitų tų laikų veikėjų. Sėkmingesniam darbui jis įsteigė 1893 metais Bitėnuose spaustuve, kurioje buvo spausdinami draudžiami Lietuvoje platinti raštai ir knygos. Spaustuve veikė iki 1912 metų. Paskum ji buvo perkelta į Klaipėdą, bet 1913 metais ją pardavė susidari-

siai lietuvių kalba Mažojoje Lietuvoje raštams platinti bendrovei „Apžvalga“. Bendrovė leido tautiškos minties raštus, bet po Didžiojo karo, pakitėjus gyvenimo sąlygoms, ji turėjo likviduotis.

Karo metu Martyną Jankų ir visą šeimyną 1915 metais rusai įpuolė į Klaipėdos kraštą, paėmė įkaitu, išgabeno į tolimą Sibiro kraštą. Rusijoje išbuvo iki karo pabaigos. Nors, gyvendamas Rusijoje nuo lietuvių tautinės veiklos buvo kiek atsijęs, tai grįžęs į gimtąjį kraštą vėl tuojau stojo į pirmųjų kovotojų eiles: jį matome Mažosios Lietuvos Gelbėjimo Komiteto priešakyje. Buvo neramūs, bet labai reikšmingi laikai, ir mažiausias nepastabumas būtų galėjęs pakreipti krašto likimą visai kita linkme. Martynas Jankus visada buvo griežtas krašto išlaisvinimo šalininkas, ta linkme jis dirbo ir paskutinėmis krašto likimui išspręsti valandomis.

PO KRAŠTO IŠLAISVINIMO

Po krašto išlaisvinimo jis rankų nenuleido, nors amžius ir sunki kovos našta jį būtų pastūmėjusi poilsui. 1926 metais jis su jaunesniu Mažosios Lietuvos veikėju A. Braku išvyksta į Šiaur. Ameriką, parenka Mažosios Lietuvos lietuvių organizacijoms lėšų ir ta proga tariasi su laivų linijomis nuolatiniam Šiaurės Amerikos Lietuvos keleivių susisiekimui palaikyti. Jo pastangomis į Klaipėdą atplaukia okeaniniai Baltijos Amerikos laivininkystės bendrovės laivai su amerikiečių lietuvių ekskursijomis. Vėliau, bendrovei susilikvidavus, tą susisiekimą perima švedų Amerikos linijos laivai, kurie ir dabar palaiko nuolatinį keleivių ir prekių susisiekimą tarp Šiaur. Amerikos ir Lietuvos. Buvodamas Š. Amerikoje gauna įgaliojimus tvarkyti Lietuvoje baltistų ir metodistų bažnytinius reikalus, tuo reikalu susirašinėjo su vyriausiomis tų tikybinių sektų bažnyčių galvomis.

RAŠO ATSIMINIMUS

Martynas Jankus, sulaukęs 80 metų, neatsisakė nuo tautinio lietuvių darbo: jį matome aktyviai veikiantį lietuvių organizacijose, sūdiegose ir susirinkimuose. Paskutiniu laiku jubiliatas atsidėjęs dirba medžiagai iš kovų už lietuvių Mažojoje Lietuvoje surinkti. Rašo savo atsiminimus, kuriuos pailiustruoja gausia medžiaga: visumenės veikėjų laiškais ir apskritai įvairiais oficialiais dokumentais. Atsiminimus pats neleisiu — pareiškia tiems, kurie teiraujasi. Nenoriu tuo savintis kokių nors nuopelnų. Be to, daug yra tokios medžiagos, kuri dar neskelbtina ir kai kam būtų nemaloni. Aš viską surašau taip, kaip iš tikrųjų buvo, o paskum, po mano mirties, tegu pasinaudos jaunoji karta, ir jei ras reikalingu, tegu išleis tą, ką esu surašęs.

Atsiminimai jau gerokai įpusėti surašyti. Jiems paskirstyti tam tikrais skyriais „Aušrai“, „Varpui“, knygnešiams, susirašinėjimui su vokiečių valdinėmis įstaigomis, laišakai lietuvių visuomenės veikėjams ir iš jų gauti. Apskritai medžiagos apšėiai ir brangios jau surinkta. Ją kruopščiai jubiliatas tvarko ir tik jai dabar pasišventęs.

M. JANKUS SU KAIMYNAIS

Jubiliatas Martynas Jankus dabar gyvena jo tėvų paliktame ūkyje, deja, jis žymiai mažesnis, beliko apie 50 margų. Jis nenorom pasakoja apie sumažėjusį ūkį, tačiau visi gerai žino, kad anais laikais spausdintas žodis nedavė pelno ir per porą dešimtmečių jis sudėjo beveik visa tai, ką

tėvai paliko. Žino tai ir visi jo kaimynai.

Šiandien Bitėnuose gyvena stambūs ūkininkai, jie beveik visi lietuviai ir lietuviškai kalba, tačiau daug jų yra priešingos minties nei jubiliatas, betgi visi jį gerbia, myli ir pasitiki. Gyvena Bitėnuose ir kitas Martynas Jankus, tur būt abudu kilę iš vienos Jankų šeimos, bet giminystės ryšių nejaučia. Anksčiau antrasis Jankus buvo aktyvus lietuviškųjų organizacijų veikėjas, bet pokariniiais laikais nepasireiškia ir tik tada jis pakrypsta į lietuvių pusę, kai jaučia, kad lietuviai pernelyg skriaudžiami ir persekiojami.

Martynas Jankus vietos gyventojams yra padaręs daug gero dar prieškariniais laikais. Nelabai kas drįsdavo arba nesugebėdavo vienu ar kitu reikalu kreiptis į valdžios įstaigas gyventojų reikalus užtarti. Jankui tai buvo tik vienas malonumas. Jis skaitė lyg ir savo šventa pareiga daryti tai, ko gyventojai nori, ko jiems iš tikro reikia. Dar seniai prieš karą Pagėgių krašto gyventojai labai skundėsi dėl blogo susisiekimo su Tilže, nebuvo tilto per Nemuną. Jis surinko gyventojų parašus ir parašė prašymą stačiai į susisiekimo ministeriją, be to, tuo reikalu ir daugiau susirašinėjo. Pagaliau Pagėgių pusės gyventojai tuo reikalu pasitarti susirinko Tilžėje. Apskrities viršininkas išdidžiai išklaušė jų pareiškimus, bet apie tilto statybą nieko nenorėjęs nė kalbėti ir net pareiškęs, kad visa panemune gyventojai praša tiltų, bet nė vieni negausit. Jankus tame susirinkime jau turėjo atsakymą iš ministerijos, kad turint galvoje jų prašymą, tiltas bus statomas. Tą raštą jis viešai perskaitė prie apskrities viršininko. Savaimė aišku, kad viršininkui buvo labai nemalonu, o gyventojai nudžiugo ir Jankui reiškia didžiausią pagarbą. Tiltas po poros metų iš tikro buvo pastatytas ir dabar tebetarnauja keleivių susisiekimui Pagėgiai — Panemunė — Tilžė. Tiesa, jaunesnioji karta jau nebeprisimena to tilto istorijos.

JANKŲ NAMUOSE — TURISTINIS CENTRAS

Jubilato Martyno Jankaus namai virtę pavienių turistų ir ekskursijų lankymosi centru. Vasaros metu beveik kiekvieną dieną Jankuose sutiksi vieną ir net kelias ekskursijas, o jau šventadieniais, tai ištiesą dieną svečiai. Šiais metais tik vieną sekmadienį nieko neturėjome — sako šeiminkė Elisė Jankutė — tai buvo labai nuobodu. Išvaikščiojau visą Rambyno kalną ir aplankiau visus kaimynus, šiaip laisvo laiko nedaug belieka. Jankaus namuose saugojama istorinė Rambyno garbės svečių knyga. Joje jau daug įvairių kraštų turistų parašų. Žiūrau ir japonų vienas ministras turi prašęs savo įspūdžius. Deja, mažai kas perskaitys to tolumo krašto atstovo linkėjimus Rambynui.

Savo namuose jubiliatas turi New Yorko miesto burmistro jam dovanotą miesto vartų aukso raktą, kurį jam įteikė 1926 metais kaip oficialiam Lietuvos aukštajam svečiui, turi ir Mussolinio pasirašytą diplomą, kuriuo prieš dešimt metų jubiliatas buvo apdovanotas aukščiausiu Italijos karaliaus ordenu, turi Švedijos karaliaus sveikinimo telegramą, kurią jam buvo atsiuntęs ryšium su gerėjančiais švedų lietuvių santykiais.

Sekmadienį, rugpiūčio mėn. 7 d., į Jankų namus suvažiavo gausios organizacijų delegacijos ir apšėiai pavienių asmenų.

V. BUTRIMAS